

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Навчально-науковий інститут української філології та журналістики
Кафедра історії української літератури та компаративістики

Кваліфікаційна робота
на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

з теми: ЕТНІЧНИЙ СВІТ ГУЦУЛЬЩИНИ В ПОВІСТІ
МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО «ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ»

Виконала: здобувачка вищої освіти
освітньої програми Середня освіта
(Українська мова і література)
спеціальності 014 Середня освіта
(за предметними спеціальностями)
предметної спеціальності 014.01
Середня освіта (Українська мова і література)
денної форми здобуття вищої освіти
Римар Ольга Олександрівна

Керівник: Починок Л. І.,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри історії української
літератури та компаративістики

Рецензент: Кеба О. В.,
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри германської і слов'янської
філології та зарубіжної літератури

Кам'янець-Подільський, 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ГУЦУЛІВ	7
1.1. Поняття етнічної культури та її роль у літературному процесі	7
1.2. Історико-культурні умови формування гуцульського етносу	9
1.3. Художнє відображення народної культури в українській літературі кінця XIX – початку XX ст.	13
РОЗДІЛ 2. ЕТНІЧНИЙ СВІТ ГУЦУЛІВ У ПОВІСТІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО «ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ»	15
2.1. Місце повісті «Тіні забутих предків» у творчості письменника	15
2.2. Особливості художнього відображення гуцульського світу у повісті	19
2.2.1. Міфологія, вірування та світогляд гуцулів у структурі повісті.....	20
2.2.2. Звичаї, обряди і традиції як складові етнічної ідентичності персонажів.....	23
2.2.3. Мова, фольклор і символіка як художні засоби творення етнографічного колориту.....	25
РОЗДІЛ 3. МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПОВІСТІ «ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ» У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ..	28
3.1. Особливості сприйняття етнографічної прози учнями.....	29
3.2. Методика аналізу повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» на уроках української літератури.....	30
3.3. Комплекс навчально-методичних матеріалів (питання, завдання, творчі роботи) для вивчення твору.....	32
3.4. Використання міжпредметних зв'язків (історія, етнографія, культура) у процесі вивчення повісті.....	34
ВИСНОВКИ	36
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	39
ДОДАТКИ	45

ВСТУП

Українська література початку ХХ століття характеризується посиленням інтересом до народної культури, її духовно-символічного потенціалу та ролі в самоідентифікації нації.

Однією із найяскравіших постатей цього періоду є Михайло Коцюбинський, творчість якого посідає визначне місце в українській літературі початку ХХ століття, адже письменник став одним із найяскравіших новаторів художнього слова, який поєднав реалістичну традицію з імпресіоністичною манерою письма, глибоким психологізмом, фольклоризмом та етнографічною достовірністю.

Завдяки цьому повість Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» здобула широку популярність і стала одним із символів української духовної культури.

Актуальність дослідження зумовлена потребою глибшого осмислення етнічних кодів української культури та способів їх художнього відтворення. У сучасних умовах, коли проблема національної ідентичності набуває особливої ваги, звернення до творів, що репрезентують автентичний культурний досвід українців, набуває не лише літературознавчого, а й культурологічного значення. Повість Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» є одним із найцінніших джерел пізнання традиційного гуцульського світу, його міфопоетики, морально-етичних засад і символічних уявлень про людину та природу.

Ступінь наукової розробки теми характеризується значною кількістю досліджень, присвячених творчості Михайла Коцюбинського, особливостям його стилю та образності, а також етнографічним мотивам повісті. Не

зважаючи на увагу літературознавців до творчості Михайла Коцюбинського, світ Гуцульщини в його повісті залишаються предметом наукового інтересу. Питання індивідуального стилю письменника досліджували такі літературознавці, як Сергій Єфремов («Історія українського письменства», 1923), Михайло Грушевський («Історія української літератури», т. 6, 1927), а також Іван Денисюк, який досліджував міфопоетичну основу твору Коцюбинського в монографії «Поетика української прози» (1987). Важливими є й праці Дмитра Наливайка («Імпресіонізм у літературі», 1971) та Миколи Жулинського, який аналізував духовно-екзистенційні виміри прози модернізму.

Однак питання цілісного аналізу етнічного світу Гуцульщини у повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» з урахуванням сучасних методологічних підходів (культурологічного, етнопсихологічного) залишається актуальним і потребує подальшого опрацювання.

Метою дипломної роботи є комплексне дослідження етнічного світу Гуцульщини в повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» та з'ясування ролі етнографічних елементів у формуванні художньої концепції твору.

Для досягнення мети потрібно виконати такі **завдання**:

- проаналізувати теоретичні засади вивчення етнокультурних явищ у літературі;
- охарактеризувати основні компоненти традиційної культури гуцулів;
- узагальнити наукові підходи до аналізу творчості Михайла Коцюбинського та його повісті «Тіні забутих предків» у працях літературознавців;
- виявити особливості взаємодії фольклорних, міфологічних і побутових елементів у повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків»;

- розробити методичні рекомендації для ефективного вивчення повісті «Тіні забутих предків» у ЗЗСО.

Об'єктом дослідження є повість Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» у контексті творчої спадщини письменника.

Предметом дослідження є художнє відображення етнічної культури Гуцульщини в структурі повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків».

Методи дослідження охоплюють порівняльно-історичний, культурологічний, структурно-семіотичний, аналіз фольклорних джерел, а також методику літературознавчої інтерпретації художнього тексту.

Наукова новизна роботи полягає у комплексному підході до вивчення етнічної моделі світу, представленої в повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків», та в актуалізації методичного аспекту опрацювання твору в шкільній програмі.

Теоретичне й практичне значення результатів дослідження полягає у можливості використання матеріалів дослідження для подальшого наукового вивчення проблеми етнічного колориту й менталіки Гуцульщини у повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків», під час вивчення української літератури в ЗЗСО, а також у методичній діяльності вчителя, у курсах історії української літератури, історії культури, фольклористики, стилістики, літературознавчого аналізу художнього тексту в ЗВО, а також у подальших наукових працях, присвячених творчості письменника та особливостей поетики української модерної прози.

Апробація результатів дослідження. Матеріали та результати дослідження апробовані у формі наукової доповіді на конференції регіонального рівня:

- Наукова конференція студентів і магістрантів Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка за підсумками НДР у 2024–2025 н. р. (Кам'янець-Подільський, 09–10.04.2025 р.).

Структура роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів з підрозділами, висновків, списку використаних джерел (54 позицій) та додатків. Загальний обсяг роботи – 54 сторінки (основний текст – 42 сторінки).

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ ДОСЛІДЖЕННЯ ЕТНІЧНОЇ КУЛЬТУРИ ГУЦУЛІВ

1.1. Поняття етнічної культури та її роль у літературному процесі

Поняття етнічної культури посідає важливе місце в сучасному суспільстві, адже воно відображає сукупність ментальних, духовних, соціальних та матеріальних елементів, що формують ідентичність певного етносу. За усталеним трактуванням, етнічна культура — це історично сформована система цінностей і моделей поведінки, притаманних певній етносоціальній спільноті, яка виявляється у мові, фольклорі, традиціях, віруваннях, міфології, обрядах та символах.

Ще Михайло Грушевський наголошував, що етнічна культура є «основою історичного буття нації та джерелом її духовної тяглості» [Грушевський]. Вона одночасно виконує структурно-організуючу й світоглядну функцію, забезпечуючи спадкоємність поколінь та трансляцію національного досвіду.

У літературознавстві питання зв'язку етнічної культури з художнім процесом розглядали І. Франко, С. Єфремов, Ю. Кузнецов та сучасні дослідники (Т. Бикова, І. Бестюк, В. Агеєва). І. Франко відзначав, що «література живиться народним духом» і що «фольклор є тим ґрунтом, на якому проростають найживучіші твори» [Єфремов, 1924]. Дослідники імпресіоністичної прози (В. Агеєва, Ю. Кузнецов) підкреслюють, що в українській літературі кінця XIX — початку XX ст. спостерігається особливе

загострення інтересу до внутрішнього світу людини, її психології, світовідчуття, які нерозривно пов'язані з етнокультурним середовищем [Агеєва, 1994; Кузнецов, 1995].

«Семіотичні аспекти розуміння культури К. Гірц бачив не тільки у входженні (через емпатію) у специфічний “світ образів”, притаманний культурі, окремому культурному доквіллю, але й насамперед у динамічному й напруженому діалогізмові, урешті-решт, у комунікативній активності людини» [Лисий, 9]. Звідси випливає, що процес розвитку, взаємодії мов і культур уможливорюється їх іманентним діалогізмом, через міжособистісну комунікацію, комунікацію між більшими чи меншими спільнотами, на першому місці серед яких – етноси і нації [Бойко].

Етнічна культура сьогодні є найбільш вразливою порівняно зі світовою чи національною через декілька причин: у неї немає міцного комерційного складника, як у світової культури, а також відсутня державна підтримка, як у національної. Проте вона має інші ресурси, які дають їй змогу посідати гідне місце в культурному просторі. У процесі цивілізаційного розвитку суспільств етнокультурні цінності лягли в основу національних цінностей, які були успадковані національною культурою, становлять її ядро, або культурну матрицю. Традиції за допомогою цінностей і соціокультурної спадщини, що передається між поколіннями впродовж тривалого часу, утворюють колективну пам'ять суспільства, забезпечують його самототожність і спадкоємність розвитку [Денисюк, 17].

Етнічна культура являє собою складний комплекс процесів і зв'язків, які забезпечують існування етносу у просторі й часі, його розвиток та стабільність як окремого організму (Нікіщенко, 2004). Вона має глибокі корені, закарбовані в народних звичаях, міфології, мові, фольклорі,

ритуалах та обрядах, а також у матеріальній культурі (у житлі та гастрономії).

«Термін “національна ідентичність” стосовно літератури – це збереження найсуттєвіших національних ознак: мови, психології, мислення (свідомості), способу буття, звичаїв, релігії, осмислення сучасного і минулого в світлі національної ідеї, послідовне (або й стихійне) відстоювання політичних, культурно-духовних прав нації, державності як єдино можливої форми нормального існування національної спільноти для її самоствердження, життєдіяльності й розвитку [...] поняття ідентичності захоплює різні сфери діяльності народу (нації), як матеріальні, так і духовні [...] в кінцевому наслідку має естетичний вияв» [Сміт, 44-45].

Таким чином, етнічна культура виконує у літературі не лише репрезентативну функцію, тобто відтворює життя народу, а й формотворчу, оскільки визначає художню мову, жанрову специфіку, систему образів, символіку творів. Саме тому вивчення етнічної культури є важливою передумовою аналізу художньої літератури, зокрема творів, що відображають життя окремих етнорегіонів України.

1.2. Історико-культурні умови формування гуцульського етносу

Формуюче значення для етносів мають різні фактори: наприклад природно-географічні – це рельєф, гідрологічна мережа, лісистість, та соціально-географічні фактори – щільність населення рівень промислового розвитку, рівень сільськогосподарської освоєності, густота транспортної мережі та розміщення стосовно політичних та адміністративних меж, тощо [Ігнатюк, 368].

Щодо мешкання етнічних груп Західної України то в переважній більшості тут живуть представники таких етнічних груп: гуцули, лемки, бойки та інші.

Гуцули — це етнографічна група українського народу, що живе у східній частині Карпат і на невеликій території Закарпаття. За сучасним адмінподілом це південь Надвірнянського і Косівського й весь Верховинський райони Івано-Франківщини, південна частина Вижницького і Путильський райони Чернівецької області, а також Рахівський район Закарпаття. Це найбільш гірські території. Зараз гуцули є однією з найчисельніших етнічних груп Західної України [Ігнатюк, 369].

Гуцульщина — один із найбільш самобутніх етнографічних регіонів України. Історико-культурні умови її формування були зумовлені природним середовищем, географічною ізольованістю, міжетнічними контактами та історичними обставинами.

На думку етнографів (Ф. Вовк, В. Шухевич), гуцули сформувалися як окрема етнографічна група приблизно у XV–XVI століттях, коли внаслідок активного освоєння гірських територій відбулася консолідація населення з різних передгірних та гірських поселень. Природні умови — важкодоступність, суворий клімат, лісистість — сприяли збереженню традиційної культури в майже архаїчному вигляді.

Культурно-історична своєрідність гуцульського середовища проявилася у таких ключових рисах:

- міфологічність світосприйняття, що зберегла дохристиянські вірування (арідники, нявки, чугайстри, мольфари);
- традиційна обрядовість (весілля, поховальні звичаї, пастуші обряди);

- розвинена фольклорна система (казки, легенди, коломийки, співанки);
- сакральне ставлення до природи як до живої й одухотвореної субстанції.

Лексичні елементи гуцульської мовної картини світу в українській художній мові охоплюють найрізноманітніші сфери буття й життєдіяльності гуцулів: побут, виробничу діяльність, матеріальну й духовну культуру, вірування, демонологію, природу тощо. Каркас гуцульської мовної картини світу в її художній версії становлять ключові діалектизми в межах окремих тематичних пластів лексики [Грещук. 25].

Так само в лексичних значеннях гуцульських діалектних слів всіх інших тематичних сфер об'єктивовано знання, які уможливають моделювання світобачення, світосприймання цих сегментів світу, а, зведені в єдину систему, вони творять загальну гуцульську мовну картину світу. Специфіку й неповторність мовного образу світу гуцулів зумовлює саме діалектна лексика, включена в лінгвалізацію дійсності. Це добре простежується на матеріалі демонологічної лексики, яка увиразнює специфіку, оригінальність і неповторність гуцульського сприймання й світорозуміння дійсності [Грещук. 27].

Серед цієї лексики виділяються найменування власне міфічних істот та назви людей, наділених надприродною силою, так звані «непрості». Єднальною ланкою між ними є не лише антропоморфне начало у творенні людською уявою міфічних істот, не лише моделювання цього позалюдського світу за зразком людського, життя людського соціуму, а й структура демонічного простору, у якій виразно окреслюються зони, перехідні до світу людей. Грань між світом людей і світом демонів зневиразнена завдяки існуванню повір'їв (Гриценко, 3–4).

Словник лексикографічно інтерпретує назви таких витворених гуцульською, за словами Михайла Коцюбинського, буйною фантазією персонажів, як арідник ‘злий дух, чорт, дідько’ і низку синонімічних для них назв – антипко, біда, той, щезби, щезник, осинавець, пекун, помічник, юда, хованець, окаменюшник, дзябол (дьябол), інклюз (инклюз, никлюз), інклюзник, юрчик, гонихмарник, шатан, невмиваний та ін. [Грещук. 28].

Мова української художньої літератури засвідчила низку гуцульських найменувань інших міфічних істот, опрацьованих у словнику, зокрема чугайстер (чугайстир) ‘добрий і веселий лісовий дух який оберігає людей від лісових мавок’ та синонімічні номінації лісун, дикун; лісна ‘лісова дівчина, яка являючись чоловікові, може змінювати зовнішність на подобу її коханої і причаровує його’, а також синонімічні назви нявка, лісовиця, лісова дівка; нічниця ‘міфічна істота в образі дівчини, яка забирає сон і викликає безсоння, завдає шкоди людині’; нетленник ‘чоловік, який живе у лісі і знає долю новонароджених’ та ін. [Грещук.2019. 28].

Словник «Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові» «засвідчує, що для мовної картини світу гуцулів демонологічна лексика актуальна, значуща, семантико-символічно насажена. Без цієї лексики гуцульська вербальна модель світу буде неповною і збідненою й неадекватно відображатиме світогляд, культуру гуцулів» (Грещук, 2019, 303).

Наталя Калениченко, характеризуючи художній феномен гуцульської культури, наголошувала, що гуцули зберегли «архаїчний пласт народного світогляду, який у більшості українських регіонів був уже значною мірою витіснений модерними культурними впливами» [Калениченко, 1984].

Особливо важливим чинником формування гуцульської культури є її самодостатність і здатність до внутрішнього розвитку. Саме тому гуцульська традиція стала предметом мистецького і літературного інтересу в кінці XIX –

на початку XX століття, коли українські письменники прагнули відшукати у народній культурі «первісну чистоту» світосприйняття (І. Франко, О. Маковей, Марко Черемшина, М. Коцюбинський).

1.3. Художнє відображення народної культури в українській літературі кінця XIX – початку XX століття

Стан української поезії 900-х — 20-х рр. XX століття визначається загальнолітературними процесами втрати неподільного домінування позитивістської естетики та мистецтва реалістично-міметичного типу, розвитком неоромантизму, символізму, імпресіонізму й ін. модерністських течій, формуванням авангардизму, європеїзацією письменства [погребник. 64].

В новітній же літературі формувалася традиція глибокого переосмислення фольклору як типу культурної новочасної письменницької поведінки, тривало творення культури опосередкування народнопоетичної творчості, міжчасового артистичного характеризування за його співдії глибин людської душі та обставин життя нації [погребник. 64].

Кінець XIX – початок XX ст. став періодом активного розвитку етнографічної прози в українській літературі. Зростання інтересу до народної культури було зумовлене:

- поширенням романтичної та позитивістської етнографії;
- розвитком національного руху;
- прагненням письменників зберегти духовний досвід українського народу;
- формуванням нових художніх напрямів (імпресіонізм, неоромантизм, символізм).

У цей період з'являються твори, у яких народна культура не є лише тлом, а стає центральним змістотворчим принципом. Дослідниця Т. Бикова вказує, що Гуцульщина стала «міфопоетичним простором української літератури», оскільки поєднала етнографічну достовірність з художнім моделюванням світу [Бикова, 2016].

Іван Франко присвятив низку праць дослідженню карпатської культури, а в новелах В. Стефаніка і Марка Черемшини знаходимо глибоке психологічне проникнення в селянське життя. Марко Черемшина, зокрема, створив власний «гуцульський» художній код, у якому домінують емоційність, міфологічні вкраплення, особлива образність. Дослідження Л. Чопик свідчать, що цей період української літератури виявляє тенденцію до етнорегіональної диференціації, де Гуцульщина посідає особливе місце [Чопик, 2001].

У 1900–1910-х роках зростає інтерес письменників до гірського простору як до символу первозданності. Власне, у такому контексті Михайло Коцюбинський, мандруючи Карпатами, відкрив для себе «психологічну і метафізичну» глибину гуцульської культури, яка згодом стала основою його повісті «Тіні забутих предків».

Ю. Кузнецов наголошує, що Коцюбинський переніс принципи європейського імпресіонізму на ґрунт української етнографічної традиції, створивши синтетичну модель художнього світу [Кузнецов, 1989]. Це сприяло формуванню нового бачення народної культури: не лише як матеріалу для зображення, а як самостійного персонажа, який взаємодіє з внутрішнім світом героїв.

Отже, у літературі кінця XIX – початку XX ст. народна культура набуває статусу ключового естетичного, ідеологічного та світоглядного компонента, а Гуцульщина стає унікальним простором художнього моделювання. Саме в цьому контексті повість Михайла Коцюбинського «Тіні

забутих предків» постає як один із найважливіших текстів української етнографічної прози.

РОЗДІЛ 2

ЕТНІЧНИЙ СВІТ ГУЦУЛЬЩИНИ В ПОВІСТІ МИХАЙЛА КОЦЮБИНСЬКОГО «ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ»

2.1. Місце повісті «Тіні забутих предків» у творчості

Михайла Коцюбинського

Михайло Михайлович Коцюбинський (1864–1913) — один із найяскравіших українських письменників модерної доби, майстер імпресіоністичної манери письма, новеліст, мислитель, громадський діяч. Його творчість стала одним із найважливіших чинників формування модерної української прози й водночас явищем, яке синтезувало європейські художні тенденції з національною традицією.

Захоплення літературою до Михайла Коцюбинського прийшло під час навчання у Шаргородському духовному училищі (1876-1880). Авторів «ковтав десятками, найбільше вражіння зробив на мене Марко Вовчок, а потому Шевченко. Вже тоді я почав складати вірші і писати повісті. Читання настільки перевернуло мій світогляд, що з незвичайно релігійного хлопця, яким я був до 12 років, я став на 13-му році життя атеїстом, а на 14-му – соціалістом» (лист до Мочульського від 30.11.1905 р.) [регрут. рецептивні моделі. 39-40].

Життєвий шлях Коцюбинського був позначений багатством культурних вражень і глибокими внутрішніми переживаннями. Він працював у Бессарабії, Криму, на Поділлі, відвідував Італію, Гуцульщину, брав участь у громадському житті, був членом «Просвіти». Його світогляд формувався

під впливом європейської літератури та філософії, а також традицій українського фольклору.

Вагоме значення мають праці Н. Калениченко, яка підкреслює, що Коцюбинський був «сонцепоклонником, художником світла», для якого природа ставала засобом філософського осмислення світу [Калениченко, 1967]. Письменник шукав у природному світі не лише естетичні враження, а й метафізичні сенси, які відчував у злитті людини з довкіллям.

Ю. Кузнецов називає його «найпослідовнішим імпресіоністом української прози», відзначаючи здатність митця передавати «потік вражень як основу психологічного світу персонажів» [Кузнецов, 1989]. Саме тому Коцюбинський звертається до Гуцульщини — регіону, де збереглися архаїчні форми світовідчування, тісний зв'язок людини з природою та фольклорним світом.

Письменник не був мізантропом, він «любив товариство і шукав його» (з листа до М. М. Мочульського від 28 січня 1906 р.), але тяжкі умови життя все більше і більше розхитували його кволе здоров'я, і він вже часпше скаржився на перевтому. «Все більше почуваю утому од людей» (з листа до В. І. Коцюбинської від 19 червня 1908 р.). З Капрі — знову скарга: «Взагалі я помічаю, що мені найбільше шкодять люди і нервове напруження. Природа, як і гуляння,— навпаки, заспокоюють мене і дають здоров'я» (з листа до В.І. Коцюбинської від 6 липня 1909 р.). Та — не всі люди. В листі з того ж таки о. Капрі до М. І. Жука від 15 липня 1910 р. читаємо: «Тут по цілих днях можеш бути в абсолютній самоті, серед природи. Правда, не завжди удається мені задовольнити мій нахил до самотності, бо маю тут близьких людей, які шукають мого товариства. Але мушу признатись, що ті люди такі цікаві, такі добрі й людяні, що душа з ними одпочиває. Я дуже близько зійшовся з Горьким, бачимось мало не щодня, як я довго не йду, він заходить до мене, гуляємо, сидимо разом та ведемо безконечні розмови на літературні теми» [

костенко м. 223-224]. Це спонукало Михайла Коцюбинський написати твір «Inermezzo».

А подорож на Гуцульщину в 1910 році стала переломним моментом у творчості письменника. Як зазначають дослідники, гуцульська культура вразила його своєю первозданністю та «міфологічною зрощеністю з природою» [Чопик, 2001]. Саме там визріває задум і розпочинається написання повісті «Тіні забутих предків» — одного з найвідоміших творів української літератури.

Я. Поліщук подає такі етапи становлення таланту Михайла Коцюбинського: перші літературні спроби (1884–1895); освоєння натуралістичної манери (1895–1902); час модерної прози (1901–1905); від імпресіонізму до символізму (1906–1910); твори останніх літ життя (1911–1913) [поліщук 2010].

Для написання своїх оповідань Коцюбинський обрав стиль, зумовлений його життєвими спостереженнями, світоглядом, культурою, характером, інтересами. Оскільки письменник був добре обізнаний з народним життям (працював учителем, цікавився та займався збором фольклорного матеріалу), то й сферою його творчих пошуків на ранньому етапі було народно-побутове життя. Звідси й манера застосування етнографічного матеріалу в ранніх оповіданнях [регрут]

Використовуючи у своїх оповіданнях яскраву та широку гаму кольорів, Михайло Коцюбинський освоював імпресіоністичну манеру письма. Про це також свідчить влучне застосування звукових елементів та запахів. Усе спрямоване на створення у читача цільного враження від прочитаного твору [регрут].

Повість «Тіні забутих предків» (1911) є вершинним твором у доробку письменника. За жанром Коцюбинський визначав її як «етнографічну

повість», однак дослідники наголошують на її складнішій жанровій природі: це синтез імпресіонізму, неоромантизму та міфопоетичного мислення (І. Бестюк, Т. Бикова, Р. Піддубна).

Кожен із дослідників має особливе світобачення і трактує твір з погляду певних чинників, які на їх думку найбільше простежуються в прозі. Наприклад, І. Бестюк аналізує повість у контексті неоміфологізму та вважає її «міфологічною моделлю людського буття, де етнічний світ гуцулів виступає онтологічним каркасом художнього тексту» [Бестюк, 2007].

Т. Бикова підкреслює, що Гуцульщина в повісті — не тло, а «текст у тексті»: автономний світ, який визначає мислення персонажів і структуру художнього простору [Бикова, 2016].

Н. Калениченко вказує на глибинний психологізм твору, де «любов Івана і Марічки підноситься до рівня міфічного архетипу» [Калениченко, 1984].

Свої спогади про “любаску” Михайла Коцюбинського І. Денисюк завершує високолетно й поетично: “Тихо погасла “забута тінь” та, яка вінком із цвіту яблуні виразила себе, свою душу, що так зріднилася з душею автора “Тіней забутих предків” і “Цвіту яблуні” [денисюк2005, 412]. Згадка в такому контексті повісті “Тіні забутих предків” не випадкова, адже цей твір Михайла Коцюбинського І. Денисюк вважав одним із кращих не лише у творчому доробку митця, а й загалом в європейській літературі. Захоплення І. Денисюка цією повістю пояснюється ще й тим, що творилася вона на Гуцульщині, яка полонила і письменника, і вченого-літературознавця [кіраль, 90].

Окреме місце у структурі повісті посідає символіка природи, через яку автор передає духовний стан персонажів. Імпресіоністична техніка — швидкі мазки, світлові образи, метафоричні означення — створює ефект

«переживаної миттєвості», наближеної до гуцульського уявлення про світ як живу динамічну субстанцію.

Рослинний і тваринний світи завжди у творах Коцюбинського сповнені таїни, адже природа була для нього джерелом натхнення і мудрої філософії буття [24. 118].

Автор зумів показати як людина сприймає світ природи, що тотожний світу людей, як у своїй картині світу «олюднює» довкілля, персоніфікуючи його. Леся Українка, яка до багатьох творів Михайла Коцюбинського ставилася не досить схвально, була в захваті від «Тіней забутих предків». Що ж захоплювало і вражало Лесю Українку в цій повісті? Найвірогідніше, отой неймовірний, але прекрасний світ, де реальне невіддільне від ірреального, створеного уявою багатьох попередніх поколінь [переломова, 61].

Також дослідники (А. Гурдуз, Л. Старовойт) проводять паралелі між повістю Коцюбинського й романом Кнута Гамсуна «Пан», підкреслюючи спільні тенденції до пантеїстичного світовідчуття та єдності людини і природи [Гурдуз, 2003; Старовойт, Гурдуз, 2002].

Отже, «Тіні забутих предків» займають виняткове місце в творчості письменника як твір, у якому автор досяг максимального синтезу етнографічного матеріалу, імпресіоністичної поезики та філософського бачення світу.

2.2. Особливості художнього відображення гуцульського світу в творчості Михайла Коцюбинського

Жителі Гуцульщини створили унікальний світ дивовижних міфів і легенд, химерних прикмет і забобонів. Кажуть: щоби зрозуміти гуцула, треба самому вродитися гуцулом. І йдеться зовсім не про специфічну гуцульську говірку, а про незбагненну своєрідність гуцульських традицій і звичаїв. Бо ще можна запам'ятати, що гражда – це така гуцульська садиба, а маржиною гуцули називають худобу. Значно важче втямити гуцульські повір'я, в яких змішані язичеські вірування і християнство, випробувані століттями народні прикмети і просто забобони [кравець].

Гуцульщина початку ХХ століття як етнічна складова картини українського світу з позиції антеїзму стає об'єктом наукового літературознавчого дослідження шляхом компаративного аналізу текстуального масиву прозових творів Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків», Г. Хоткевича «Гірські акварелі», «Гуцульські оповідання», М. Грушевського «На горах», Н. Романович-Ткаченко «Карпатські етюди», Ю. Шкрумеляка «Огні з полонин», І. Синюка «Образки з природи», «Братчику, рятуй!..» та ін [бикова2014. 170].

Гуцульський світ у повісті «Тіні забутих предків» постає як складна система:

- матеріальної культури;
- духовних вірувань і міфології;
- світоглядних уявлень;
- обрядовості та звичаїв;
- мовних особливостей і фольклору.

Він не є тлом — це активна сила, що формує характер, поведінку, цінності персонажів. Як зазначає О. Залевська, етноміфологічний компонент у творі є настільки глибоким, що визначає сам спосіб конструювання художньої реальності [Залевська, 2016].

2.2.1. Міфологія, вірування та світогляд гуцулів в структурі повісті

Однією з найяскравіших рис гуцульської культури є її міфологізм. У творі Михайла Коцюбинського він відображений як система вірувань, що визначає:

- поведінку персонажів,
- їх моральні орієнтири,
- сприйняття природи та надприродного.

Для написання своєї повісті «Тіні забутих предків» Коцюбинський вивчав фольклорно-етнографічні матеріали, їздив до Криворівні, спостерігав життя гуцулів. Він прагнув відтворити їхнє своєрідне міфологічне світосприйняття і світовідчуття, показати життя людей в атмосфері казки, міфу, повір'їв і забобонів. Він сам говорив про свою підготовку до написання повісті: "Коли б я хоч трохи переніс на папір колорит Гуцульщини і запах Карпат, то й з того був би вдоволений"[спогади].

Фольклорними джерелами повісті є, насамперед, вірування горян. Їх оточує безліч міфічних істот, що населяють довколишні ліси, потоки, озера, печери. Це і злий арідник, і щезник, нявки, лісовики, русалки, добрий чугайстер, голос сокири. Усі вони так чи інакше втручаються в життя людини, і тому з ними треба жити у мирі та згоді. Треба знати, як собі зарадити перед усіляким злом. Наприклад, при народженні дитини баба-

повитуха має «сокотатися», обкурювати зіллям хату та засвічувати свічку. Інакше бісиця обміняє немовлятко на своє бісеня. Лише окремі люди могли втручатися у світ духів. Це були знахарки та знахарі, які добре розумілися на травах та різних замовляннях. Це були мольфари (у повісті таким є Юра), які вміли відвертати бурі, наганяти чи знімати слабкість, зупиняти звіра поглядом. Поряд з мольфарами, здатними творити на добро і зло, серед людей жили також і відьми. У повісті змальовано Химку, яка робить усе, що приписує відьмам народна уява: доїть щоночі чужих корів, овець, кіз, а також жаб, гадюк, ящірок, «спиває місяць», «врочить» людей та худобу, перетворюється на собаку, клубок туману, жабу [пазенко].

У повісті «істоти» надприродного світу (бісиця, бішеня, обмінінник) природно «вписуються» в повсякденне життя реальних істот, взаємодіють з ними, включаються в «кровообіг» людського життя. Дитяча психіка малого хлопця, дифузно сприймаючи світ, не диференціювала номінацій реального та ірреального світів: «Коли Іванові минуло сім літ, він вже дивився на світ інакше. Він знав вже багато. Умів знаходити помічне зілля – одален, матриган і підойму. Розумів, про що канькає каня, з чого повстала зозуля – і коли оповідав про все те вдома, мати непевно позирала на нього: може, воно до нього говорить? Знав, що на світі панує нечиста сила, що аридник (злий дух) править усім; що в лісах повно лісовиків, які пасуть там свою маржинку: оленів, зайців і серн; що там блукає веселий чугайстир, який зараз просить стрічного в танець та роздирає нявки; що живе в лісі голос сокири. Вище, по безводних далеких недеях, нявки розводять свої безконечні танки, а по скелях ховається щезник. Міг би розказати і про русалок, що гарної днини виходять з води на берег» [коцюб. Вибрані твори, с. 414]

Гуцульська демонологія, описана Коцюбинським, включає:

- ариадника — зло, втілення темної сили;
- чугайстра — лісового духа, що водночас і загрожує, і рятує;

- нявок — жіночих духів природи;
- мольфарів — носіїв магічних знань.

В. Шухевич та Ф. Вовк наголошували, що ці образи є залишками давніх язичницьких вірувань, трансформованих у християнську епоху. У повісті вони виступають не фантастичними елементами, а реальною частиною світосприйняття персонажів.

Як стверджує Р. Піддубна, Коцюбинський не просто фіксує міфологічні мотиви, а «вибудовує на їх основі архетипну модель світу», де боротьба добра і зла стає внутрішньою боротьбою героя [Піддубна, 1992].

Природа у творі є живою істотою, наділеною душею, намірами, настроями. Такий пантеїстичний світогляд характерний для гуцулів, і саме тому у повісті з'являються мотиви:

- одухотворення гір;
- «говоріння» річки Черемоша;
- символічної сили лісу;
- зв'язку людини з тваринним світом.

Чугайстр — один із найбільш містких образів: він символізує дуалістичну природу світу — як загрозу, так і захисну силу. Інтерпретації А. Гурдуза показують, що цей образ пов'язаний із давніми індоєвропейськими уявленнями про «лісового людиноподібного духа» [Гурдуз, 2003].

Дослідниці Т. Саяпіна і Ю. Єловська підкреслюють, що повість містить яскраві архетипні структури:

- архетип Великої Матері (природа),
- архетип Тіні (арідник),
- архетип Героя (Іван),
- архетип Аніми (Марічка).

Отже, міфологія є не декоративним, а смислотворчим елементом повісті.

2.2.2. Звичай, обряди і традиції як складові етнічної ідентичності персонажів

Тривалий час у свідомості українців християнство існувало поруч із язичництвом, оскільки людина сприймала себе нероздільно від природи. В уяві язичників світ був заселений богами, грізними й добрими. У фактичному матеріалі Михайло Коцюбинський яскраво описав святвечір зі збереженням давніх традицій і обрядових:

«На святий вечір Іван був завжди в дивному настрої. Неначе переповнений чимось таємничим й священним, він все робив поважно, неначе службу божу служив. Клав Палагні живий вогонь для вечері, стелив сіно на столі та під столом і з повною вірою рикав при тім, як корова, бляев вівцею та ржав конем, аби велася худоба. Обкурював ладаном хату й кошари, щоб одігнати звіра й відьом, а коли червона од метушні Палагна серед курива того ознаймляла нарешті, що готові усі дванадцять страв, він, перше ніж засісти за стіл, ніс тайну вечерю худобі... Але се було не все. Ще годилось закликать на тайну вечерю усі ворожі сили, перед якими берігся через ціле життя. Брав в одну руку зі стравою миску, а в другу сокиру і виходив надвір. Зелені гори, увібравшись у білі гуглі, прислухались чуйно, як дзвеніло на небі золото зір, мороз блискав срібним мечем, потинаючи згуки в повітрі, а Іван простягав руку у сю скуту зимою безлюдність і кликав на тайну вечерю до себе всіх чорнокнижників, мольфарів, планетників всяких, вовків лісових та ведмедів. Він кликав бурю, щоб була ласкава прийти до нього на ситі страви, на палені горілки, на вечерю святу, але вони не були ласкаві і ніхто

не приходив, хоч Іван спрощував тричі. Тоді він закликав їх, щоб не з'явилися ніколи, - і легко зітхав.

Палагна чекала в хаті. Вогонь в печі лежав втомившись, тихо дрімаючи жаром, страви спочивали на сіні, різдвяна мирність спливала з темних кутків, голод тягнув до їжі, але вони ще не сміли сісти за стіл. Палагна поглядала на чоловіка - і в згоді вони разом згинали коліна, благаючи бога, щоб припустив до вечері ті душі, що їх ніхто не знає, що пропадом пропадають, бутинами побиті, дорогами покалічені, водами потоплені. Ніхто за них не згадає, ані встаючи, ані лягаючи, ніхто не згадає, дорогою йдучи, а вони, бідні душі, гірко пробувають у пеклі, чекаючи вечора святого...» [коцюб твори в 7 томах, с. 207-208].

Як бачимо з наведеного прикладу, всі сфери життя українців охоплюють системи свят, обрядів, звичаїв і прикмет. І саме через ці дієства український народ виражає свою релігійність, яка виступала інтегратором духовних чинників національного життя в єдине ціле, що складає ядро національного характеру [форанова, 91].

Обрядовість простежується у весільному обряді, який характеризується та супроводжується коломийками, танцями, музикою трембіти, гоструванням топірця. Весілля Івана і Паладії контрастує з гармонійною любов'ю Івана і Марічки — що підкреслює трагізм образу героя.

Смерть Марічки зображена крізь призму гуцульських вірувань, де душа «мандрює горами». Образ смерті — це не кінець, а перехід у духовний світ.

Сцена похорон дуже яскраво описана Михайлом Коцюбинським. Найдикішою традицією гуцульських похоронів є так звані “грушки”. Це ігри, в які бавилася молодь під час похорону, на зразок тих, в які бавилися під час весняних гулянь і весіль. У побуті населення Карпат і Прикарпатської смуги також була традиція грати ігри при мерці. Для цього використовувався макет

голови кози, який носили на жердині, схожий на той, який носять на Меланку. Також співали і танцювали, проводжаючи померлого в інше життя [пазенко].

Гуцульські звичаї й обряди у творі виконують кілька функцій:

- етнографічну — відтворюють реальні традиції;
- символічну — надають тексту міфопоетичного змісту;
- психологічну — формують соціальну поведінку героїв.

Найдетальніше Коцюбинський зображує родинні традиції:

- народження дітей,
- виховання у великій родині,
- роль роду і авторитет батька.

Побут, описаний у творі, відповідає етнографічним даним В. Шухевича («Гуцульщина») [шухевич].

Особливу увагу приділено їх ремеслу:

- вівчарству;
- гірському хліборобству;
- полонинському циклу.

Усе це, як зазначає М. Могилянський, створює «етнографічно точну, але поетично піднесену» картину трудового життя гуцулів [Могилянський, 1991].

2.2.3. Мова, фольклор і символіка як художні засоби творення етнографічного колориту

Іван і Марічка — це тіні забутих предків, тих чоловіка й жінки, які існували колись, і водночас — джерело майбутнього. Головні герої повісті стають у такому розумінні алегорією круговороту вічного життя. Ознакою міфологічної основи сюжету повісті, крім назви, є також та особливість, що не вказаний історичний час подій, тобто вони могли статися будь-коли. Тільки окремі дрібні деталі: цукерка, рушниця, пістоль, змушують читача здогадатися, що події відбуваються на початку ХХ століття.

У діалектних номінаціях віртуальних образів кодується міфічний світ саме карпатського краю. У повсякденному житті гуцулів найчастіше зустрічаються відьми. Саме з ними пов'язували вони всі свої нещастя, збитки в господарстві, бо ці істоти жіночої статі жили серед людей, зовні нічим не відрізняючись від них, але мали неймовірну здатність до трансформацій власної тілесної субстанції і неймовірних дій: «Стара улеслива баба, завжди така привітна, вона вечорами перекидалась в білого пса та нипала по загородах сусідських. Не раз Іван метав сокирою в неї, жбурляв вилами та проганяв. Ряба корова на очах худла і все менше давала подою. Палагна знала, чия то справа. Раз наробила такого крику, що Іван біг в загороду як навіжений і мусив одганяти од порога велику жабу, що намагалась перелізти у хлів. Але жаба раптом десь щезла, а з-за вориння скрипів вже голос Химин» [коцюб вибрані твори, с. 440]. Посередника між людьми і силами природи письменник називає мольфаром. Гуцульська діалектна номінація «мольфар» має два значення – позначає і чарівника, і злого духа, очевидно, убачаючи спорідненість цих постатей. Мольфар Юра в повісті Коцюбинського стає на прю з хмарою – і перемагає [преломова].

Мова твору насичена:

- діалектизмами,
- фольклорними формулами,
- приказками,
- лексикою пастушого побуту.

Це не просто засіб передати колорит — це спосіб моделювання «етнічного голосу» народу. Ю. Кузнецов стверджує, що мова повісті «імпресіоністична за природою: передає потоки емоцій та відчуттів» [Кузнецов, 1989].

У творі наявні такі фольклорні форми:

- коломийки;
- голосіння;
- замовляння;
- легенди;
- казкові мотиви.

О. Залевська підкреслює, що структура повісті «нагадує фольклорну оповідь, де подія завжди вписана в ширший космічний контекст» [Залевська, 2016].

У творі є ряд символів. Особливого значення набувають:

- вогонь (очищення, життя);
- вода (межа між світами);
- гори (вічність, надлюдська сила);
- трембіта (голос роду);
- кінь (дух-охоронець).

Символи формують внутрішній світ персонажів і відбивають їхнє місце в етнічній моделі буття.

РОЗДІЛ 3

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ВИВЧЕННЯ ПОВІСТІ «ТІНІ ЗАБУТИХ ПРЕДКІВ» У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Вивчення повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» у шкільному курсі української літератури має особливе значення, оскільки знайомить учнів із самобутнім етнокультурним світом української духовності та дає можливість інтегрувати знання з літератури, історії, культури, етнографії. Твір є складним за жанром і змістом, тому потребує спеціальної методичної підготовки, розвитку читацької компетентності та емоційно-ціннісного сприйняття.

Науковці (В. Борщевський, Ю. Кузнецов, Л. Орлик) наголошують, що ця повість — одна з тих, які найкраще формують національно-культурну ідентичність школярів і сприяють розвитку їхнього критичного читання, уміння інтерпретувати художні символи, міфологічні мотиви та етнографічні деталі [Борщевський, 1975; Кузнецов, Орлик, 1990].

Методисти дотримуються думки про те, що основою інтерпретації художнього тексту, зокрема і в старших класах ЗЗСО, є уміння здобувачів освіти (реципієнтів) вибудувувати власну проєкцію твору, що розуміється комплексом здатностей засвоювати його як ідеальний витвір мистецтва із одночасним порівнянням з іншими ідеальними творами мистецтва.

Повість «Тіні забутих предків» вивчається в 10 класі в курсі української літератури як зразок модерністської прози, що поєднує імпресіонізм, неоромантизм та символізм. Твір сприяє формуванню культурної, читацької та громадянської компетентностей учнів. Перед вчителем полягає завдання сформувати в учнів цілісне уявлення про

художній світ повісті, усвідомлення її ідейно-естетичного змісту та національної самобутності; ознайомити учнів з особливостями стилю Михайла Коцюбинського; розкрити зв'язок твору з гуцульською міфологією та фольклором; проаналізувати образи Івана і Марічки; сформувані вміння інтерпретувати символи та образи; розвивати навички аналізу художнього тексту.

Отже, завдання учителя-словесника на уроках української літератури у ЗЗСО полягає в тому, щоб здобувачі освіти не лише уміли матеріалізувати авторський твір як певну знакову систему, але й на основі цього спонукати формування умінь будувати в своїй уяві читацького твору.

3.1. Особливості сприйняття етнографічної прози учнями

Етнографічна проза, до якої належить повість «Тіні забутих предків», має низку особливостей, що впливають на її сприйняття здобувачами середньої освіти:

1. Насиченість діалектизмами та етнографічними деталями

Учні часто відчують труднощі у розумінні гуцульської лексики, традиційних реалій, назв предметів побуту, явищ народної культури. Це може спричинити нерозуміння, якщо не передбачити попередньої підготовки.

2. Міфологічність художнього мислення

Гуцульський світогляд, поданий у творі, вимагає від учнів уміння мислити асоціативно, символічно. Як зазначає Л. Корнєєва, архетипні образи повісті діють на рівні емоційно-підсвідомого, тому важливо «допомогти

старшокласникам знайти місток між реальним та міфологічним світом твору» [Корнеєва, 2018].

3. Психологічно-емоційна насиченість тексту

Імпресіоністичний стиль Коцюбинського створює складні внутрішні стани, які не завжди легко пояснити, але які учні добре «відчувають». Тому важливо розвивати емоційно-ціннісну сферу сприйняття.

4. Наявність глибинних філософських тем (проблем):

- життя і смерті,
- кохання і долі,
- боротьби світла й темряви,
- людини і природи,
- віри та зневіри чи сумніву.

Перелічені вище проблеми вимагають зрілого розуміння. Тому педагогу слід підбирати оптимальний рівень інтерпретації відповідно до вікового розвитку.

5. Інтерес до української автентики

Сучасні дослідження (Ю. Єловська) показують, що учні високо оцінюють тексти, які занурюють у новий, незнаний культурний світ, тому гуцульська тематика є для них цікавою, емоційно привабливою [Єловська, 2012].

Основні труднощі сприйняття твору для учнів – це складність мови та діалектизмів; насиченість міфологічними образами; відсутність чіткої сюжетної динаміки; символізм і підтекст. Методичне завдання вчителя — подолати ці труднощі шляхом добору ефективних форм і методів навчання (Додаток 3).

3.2. Методика аналізу повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» на уроках української літератури

Методика опрацювання твору має будуватися на таких принципах:

1. Культурологічний підхід. Перед читанням твору варто провести:

- мультимедійну мандрівку Гуцульщиною;
- презентацію про побут, одяг, мистецтво, традиції;
- перегляд фрагментів етнографічних відео.

Це створить основу для глибшого сприйняття художнього тексту.

2. Міжпредметна інтеграція. Рекомендовано залучати матеріали з:

- історії України;
- народознавства;
- музичного мистецтва (трембіта, коломийки);
- географії (рельєф Карпат).

3. Інтерпретаційно-аналітичний метод. Учні мають працювати з текстом на різних рівнях:

- змістовому (події, факти);
- символічному (образи-символи: гори, трембіта, вода);
- міфологічному (арідник, чугайстр, нявки);
- морально-ціннісному (кохання, вірність, доля).

4. Використання діалогічних форм навчання. Методичні рекомендації Дяченко та Логвиненко показують ефективність:

- уроків-диспутів;
- уроків-діалогів;
- рольових ігор;
- творчих інтерпретацій фольклору [Дяченко, 2003; Логвиненко, 2004].

5. Робота з гуцульською лексикою. Складається словничок, учні самостійно пояснюють значення діалектизмів за контекстом (Додаток 2). Це підсилює мовну компетентність.

Процес формування читацької компетентності занадто складний, він вимагає постійної уваги до тексту, врахування психологічного стану учня-читача, його естетичного смаку, читацького досвіду.

На підсумкових заняттях, де узагальнюються знання про творчість певного письменника, перед учнями постає необхідність на основі конкретних знань про твір, розуміння ролі й особливостей його образів тощо зробити узагальнений висновок про сутність, літературну і громадську значущість творчості письменника або окремих його творів.

Основним методом обрано евристичну бесіду, у ході якої з'ясовувалося те, що є основним змістом повісті Михайла Коцюбинського. Учням запропоновано дібрати назву до усного твору та створити презентацію за змістом повісті. Вимога узагальнити основний зміст новели Михайла Коцюбинського. Учні самостійно дібрали такі назви: 1. Життя і смерть Івана й Марічки. 2. Твір про кохання і смерть. 3. Щастя і трагедія долі персонажів у повісті. 4. Тіні забутих предків у житті Івана та Марічки. 5. Торжество життя над смертю. Кожен, хто пропонує свій заголовок та презентацію до всього твору, обґрунтовує назву того головного, про що йдеться в повісті. Отже, добір виступає як стимул, який спонукає продумати всю систему художніх уявлень, що склалися в учнів у процесі читання твору, – тієї уявної

реальності, яка відобразила авторське бачення проблем людського буття [усатий, 67].

Отже, дібрана учнями назва й створена презентація засвідчує їхню здатність розкрити спільну трагічну долю головних героїв повісті і водночас тих факторів, які зумовили духовну красу Івана та Марічки згідно з художньоестетичною позицією автора.

3.3. Комплекс навчально-методичних матеріалів для вивчення твору

Повість Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» є одним із найяскравіших творів української літератури, що поєднує в собі глибокий психологізм, поетичність мови та багатство гуцульської культури. Саме тому її вивчення в шкільному курсі літератури потребує ретельно продуманого комплексу навчально-методичних матеріалів, який сприятиме глибшому розумінню тексту та формуванню читацької компетентності учнів.

Комплекс навчально-методичних матеріалів передбачає поєднання різних форм і засобів навчання. Насамперед важливу роль відіграє підручник, який містить біографічні відомості про Михайла Коцюбинського, історію написання твору, пояснення художніх особливостей та словник діалектизмів, адже мова «Тіней забутих предків» насичена гуцульською лексикою, що може бути складною для сприйняття, але водночас створює неповторний колорит твору. Крім цього в учителя мають бути нормативні документи: державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти та чинна програма з української літератури (10 клас).

Важливою складовою комплексу є методичні рекомендації для вчителя. Вони допомагають організувати аналіз образів Івана та Марічки,

розкрити символіку природи, міфологічних образів, показати роль фольклору у творі. Ефективними є проблемні запитання, які спонукають учнів до роздумів над темами кохання, життя і смерті, взаємозв'язку людини з природою. Такі матеріали сприяють розвитку критичного мислення та вміння аргументовано висловлювати власну думку.

На сьогодні сучасний комплекс навчально-методичних матеріалів неможливо уявити без використання мультимедійних засобів. Перегляд уривків однойменного фільму Сергія Параджанова, прослуховування гуцульської музики, робота з ілюстраціями та презентаціями допомагають створити цілісне уявлення про світ твору. Це робить уроки більш емоційно насиченими та підвищує зацікавленість учнів.

Окрему увагу варто приділити творчим завданням: синкан, літературне гроно, асоціативний куш, написання есе, створення ілюстрацій, інсценізації окремих епізодів. Такі види роботи дають змогу учням не лише краще засвоїти зміст повісті, а й проявити власні здібності та емоційне ставлення до прочитаного.

Отже, комплекс навчально-методичних матеріалів для вивчення «Тіней забутих предків» має бути різноплановим і сучасним. Його використання допомагає розкрити художню глибину твору, виховує естетичний смак та сприяє усвідомленню духовних цінностей української культури.

3.4. Використання міжпредметних зв'язків у процесі вивчення повісті (історія, етнографія, культура)

Вивчення твору дає широкі можливості для інтеграції з іншими дисциплінами:

1. Історія України. Учні можуть простежити:

- становлення гуцульського етносу;
- роль Карпат у традиційній культурі;
- історичні умови життя горян у ХІХ ст.

2. Географія. Важливо проаналізувати:

- кліматичні умови Карпат;
- полонинський цикл;
- природні особливості, що вплинули на культуру гуцулів.

3. Етнографія. Можна працювати з:

- предметами побуту;
- народним вбранням;
- музичними інструментами;
- ритуальними практиками.

4. Музичне мистецтво. Рекомендується прослуховування:

- гуцульських коломийок;
- гри на трембіті та флюярі;
- традиційних весільних мелодій.

5. Образотворче мистецтво. Учні можуть:

- створювати ілюстрації до твору;
- відтворювати орнаменти гуцульської різьби;
- аналізувати картини художників, що зображували Карпати.

А також варто розглянути компаративний метод. Після прочитання та опрацювання тексту переглянути фільм та порівняти (Додаток 4).

Методика вивчення повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» повинна враховувати психологічні, вікові, культурні потреби учнів. Використання міжпредметних зв'язків, культурологічного підходу, інтерактивних форм навчання та творчих вправ сприяє:

- глибшому розумінню етнічної культури Гуцульщини;
- розвитку критичного й образного мислення;
- формуванню емоційно-ціннісних компетентностей;
- усвідомленню національної ідентичності.

Таким чином, повість Коцюбинського стає важливим інструментом національного виховання і культурної освіти старшокласників.

ВИСНОВКИ

Дипломна робота була присвячена комплексному дослідженню етнічної культури Гуцульщини та особливостей її художнього втілення в повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків», а також методичним аспектам опрацювання твору в ЗЗСО.

У першому розділі було розглянуто теоретико-методологічні засади вивчення етнічної культури та її ролі в українській літературі. З'ясовано, що етнічна культура як система матеріальних і духовних цінностей етносу формує унікальний тип світосприйняття, що знаходить відображення в художніх текстах. На основі праць М. Грушевського, С. Єфремова, а також сучасних літературознавців (В. Агеєвої, Ю. Кузнецова, Т. Бикової) простежено умови формування гуцульського етносу та його самобутню роль у літературному процесі кінця ХІХ — початку ХХ ст. Показано, що етнографічна проза стала одним із домінантних напрямів українського модернізму, де поєдналися імпресіонізм, символізм та неоміфологізм.

У другому розділі здійснено аналіз етнічного світу Гуцульщини у структурі повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків». На основі праць Н. Калениченко, Ю. Кузнецова, Р. Піддубної, А. Гурдуза, О. Залевської та інших дослідників простежено життєвий і творчий шлях письменника, визначено місце твору в його спадщині та в контексті європейської літератури. Доведено, що Коцюбинський створив не етнографічну замальовку, а цілісний художній міф про гуцулів, де поєднані фольклор, міфологія, архаїчні вірування та елементи психологізму. У повісті відображено основні складові етнічної ідентичності — обряди, звичаї, традиції, духовну культуру, символіку, світогляд. Особлива увага приділена

ролі природи, яка у творі постає суб'єктом, що формує поведінку, моральні цінності та долю героїв.

Третій розділ роботи присвячений методиці вивчення повісті у ЗЗСО. На основі рекомендацій педагогів-методистів (В. Борщевського, Л. Орлик, Ю. Кузнецова, Логвиненко, Дяченко) запропоновано систему роботи з твором у 10 класі: від підготовчого етапу до глибокого аналізу тексту з акцентом на етнокультурну проблематику. Окреслено труднощі сприйняття етнографічної прози учнями та шляхи їх подолання, розроблено комплекс запитань, творчих завдань і проектних робіт. Значну увагу приділено міжпредметним зв'язкам (історія, географія, музика, культура), що посилюють компетентнісний потенціал уроків літератури.

Михайло Коцюбинський навчався видатних майстрів слова, але шукав і власний шлях, дедалі більше відходячи від деталізованого змалювання зовнішніх рис героя і максимального насичення портретних малюнків традиційними поетичними асоціаціями, порівняннями й епітетами.

Лише у наукових працях кінця 80–90-х рр. ХХ ст., зокрема авторства Ю. Кузнецова та В. Агеєвої, було зроблено рішучий перегляд оцінки творчості Михайла Коцюбинського: заявлено про імпресіоністичну поетику майстра, осмислено позареалістичні прийоми в його стилі, елементи модернізму.

У повісті «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинський показав життя й побут гуцулів, відбив їхні вірування і сприйняття світу, відтворив їхні яскраві та колоритні характери. Саме фольклорні джерела збагатили повість і зробили її окрасою всієї української літератури.

Міфологічні образи в художніх текстах підключають читача до культурного фонду, зафіксованого в глибинах колективної пам'яті. Саме через художню творчість митець розв'язує важливі психологічні проблеми

розвитку людини взагалі, конкретної нації зокрема, людства в цілому, утверджуючи нескінченність життя, духовного становлення людства.

Отже, проведене дослідження підтверджує, що повість «Тіні забутих предків» є унікальним художнім явищем української літератури, яке відображає глибинні пласти етнічної культури Гуцульщини. Твір має великий потенціал для використання в освітньому процесі, адже сприяє формуванню національної ідентичності, розвитку емоційно-ціннісної сфери учнів, їхнього культурного світогляду та творчого мислення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агеєва В. Українська імпресіоністична проза. Київ, 1994. 160 с.
2. Бестюк І. «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського: феномен тексту в контексті неоміфологізму української літератури початку ХХ століття : автореф. дис. канд. філол. наук : 10.01.01 – українська література. Харків, 2007. 19 с.
3. Бикова Т. Гуцульщина як текст в українській літературі першої третини ХХ ст. : дис. на здобуття наук. ступеня доктора філолог. наук : 10.01.01 – українська література. Київ, 2016. 446 с.
4. Бойко В. Етно-національні первні культури й художньої літератури. 2015.
URL:<https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/139/137>
5. Бикова Т. Феномен гуцульської ментальності крізь призму антеїзму у малій прозі початку ХХ століття. Київ, 2014. С. 168-180. URL:
file:///C:/Users/user/Downloads/gotvnz_2014_29_20.pdf
6. Борщевський В. Вивчення творчості Михайла Коцюбинського в школі. Київ, 1975. 200 с.
7. Грещук В. Гуцульська мовна картина світу крізь призму української художньої мови. *Рідне слово в етнокультурному вимірі*. Дрогобич, 2021. С.22-32. URL: <file:///C:/Users/user/Downloads/213090-Текст%20статті-542625-1-10-20210708.pdf>.
8. Грещук В. Гуцульська діалектна лексика та фраземіка в українській художній мові. Словник: У 2 т. Івано-Франківськ: Місто НВ. Т. 1. 2019.
9. Гриценко П. До проблеми лінгвістичного опису українського демонімікону. Наталя Хобзей. Гуцульська міфологія: етнолінгвістичний словник. Інститут українознавства імені І. Крип'якевича НАН України, 2002. С. 3 – 18.

10. Грушевський М. Історія української літератури. Київ. 1995. Т. 6. 712 с.
11. Гурдуз А. Повість М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» і роман К. Гамсуна «Пан» у порівняльно-типологічному висвітленні. *Літературознавчі обрії*. праці молодих учених України. Вип. 4. Київ: Ін-т л-ри ім. Т. Г Шевченка НАН України. 2003. С. 30–33 (або: Слово і час. №11. С. 40–44).
12. Гурдуз А. Специфіка творчого стилю М. Коцюбинського в контексті західноєвропейського літературного процесу: норвезька паралель. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2003. № 3. С. 6–33.
13. Гурова І. Світова, національна, етнічна культури в сучасному культурному просторі: структурно-функціональний підхід. *Культурологічний альманах*: 2022. № 2. С. 209-217. URL: <https://almanac.npu.kiev.ua/index.php/almanac/article/view/89/81>
14. Денисюк Ж. Цінності етнокультури в умовах соціокультурних трансформацій. *Культура і сучасність*. 2017. № 2. С. 15–20.
15. Денисюк І. Беатріче Коцюбинського. *Літературознавчі та фольклористичні праці: У 3 т., 4 кн.* Львів: [Львів. нац. ун-т ім. Івана Франка], 2005. Т. 1. Кн. 2. С. 409-412.
16. Навчальні програми для 10-11 класів (Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. 2011. Українська література. Рівень стандарту).
17. Дяченко С. «Тіні забутих предків» М. Коцюбинського – дума про добро і зло, любов і ненависть (Урок-диспут, 10 клас). *Українська література в загальноосвітній школі*. 2003. №4. С.16–20.
18. Єловська Ю. В. Контактні табу в комунікативній поведінці українців (на матеріалі повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків»). *Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. Філологічні студії. 2012. Вип. 7 (2). С. 143–150.

19. Єфремов С. Історія українського письменства. Київ, Лейпциг : Українська Накладня. Т. 1. 1924. 445 с.
20. Залевська О. М. Фольклорно-міфологічна основа повісті «Тіні забутих предків» Михайла Коцюбинського та збірки «Регіт Арідника» Ростислава Єндика. *Прикарпатський вісник НТШ. Слово*. 2016. № 2. С. 381–388. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pvntsh_sl_2016_2_43
21. Ігнатюк А. Етноси західної України та їх вивчення у шкільній географії. Івано-Франківськ, 2024. С. 368-371. URL: <https://archive.liga.science/index.php/conference-proceedings/article/view/1499/1518>
22. Калениченко Н. Великий сонцепоклонник. Київ: Дніпро, 1967. 252 с.
23. Калениченко Н. Михайло Коцюбинський. Нарис життя і творчості. Київ, 1984. 189 с.
24. Кіраль С. Михайло Коцюбинський у наукових, епістолярних, та мемуарних текстах Івана Денисюка (до 90-річчя від дня народження видатного українського літературознавця й фольклориста). Київ, 2014. С. 86-93. URL: <https://nasplib.isoftware.kiev.ua/server/api/core/bitstreams/42373e12-1aa9-4e18-8fca-be8e7baafb78/content>
25. Корнеєва Л., Макарчук А. Художній світ повісті М. Коцюбинського "Тіні забутих предків" у контексті психоісторичної концепції Ллойда Демоза. С. 96-101. URL: https://www.aphn-journal.in.ua/archive/21_2018/part_1/19.pdf
26. Костенко М. Художня майстерність Михайла Коцюбинського. Київ: 1969. 270 с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Kostenko_Mykhailo/Khudozhnia_maister_nist_Mykhaila_Kotsiubynskoho.pdf
27. Коцюбинський М. Тіні забутих предків. Коцюбинський М. Твори : у 3 т. Київ : Дніпро, 1965. Т. 2. С. 316–367.
28. Коцюбинський М. Вибрані твори. Київ: Дніпро, 1974. 512 с.

29. Кравець О.М. М. Коцюбинський про народний побут. Київ, 1963. С. 32-43.
30. Кузнецов Ю. Імпресіонізм в українській прозі кінця ХІХ – початку ХХ ст.: Проблеми естетики і поетики. Київ: Зодіак-ЕКО, 1995.
31. Кузнецов Ю. Михайло Коцюбинський: від таємниці агави до загадки особистості. *Психологія і суспільство*. 2024. Том 90. № 2. С. 118-133. URL: [file:///C:/Users/user/Downloads/8%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/user/Downloads/8%20(1).pdf)
32. Кузнецов Ю. Поетика прози М.М. Коцюбинського. Київ: Наукова думка, 1989. 265 с.
33. Кузнецов Ю. Психологія як метод дослідження літератури (прикладний аспект). *Психологія і суспільство*. 2014. № 4. С. 104-113.
34. Кузнецов Ю., Орлик П. Слідами феї Моргани: Вивчення творчості М.М. Коцюбинського в школі. Посібник для вчителя. Київ, 1990. 208 с.
35. Лисий І. Національно-культурна ідентичність філософії: сім наближень до теми. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2013. 180 с.
36. Логвиненко Н. Фольклорні мотиви у повісті Михайла Коцюбинського «Тіні забутих предків» (Урок – заочна мандрівка по Гуцульщині. 10 клас). *Українська література в загальноосвітній школі*. 2004. №10. С. 24–29.
37. Могилянський М. «Тіні забутих предків». *Наука і культура. Україна: Щорічник. АН УРСР*. Київ: 1991. Вип. 25.
38. Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського: збірник наукових праць. Серія: Філологія. 2005. Випуск 7. Вінниця, 2005. 269 с.
39. Нікішенко Ю. Поняття «етнічна культура» і «традиційна культура» в етнокультурології. *Наукові записки НаУКМА. Теорія та історія культури*. 2004. Т. 24. С. 4–13. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/8253/Nikishenko_P_oniattia_etchna_kultura.pdf?sequence=3&isAllowed=

40. Пазенко О. Фольклорні джерла повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків» С. 227-228. URL: <https://isg-konf.com/wp-content/uploads/2020/06/XXII-Conference-22-23-Helsinki-Finland-book.pdf#page=228>
41. Переломова О. Роль художнього дискурсу у формуванні і збереженні української ідентичності. *Українознавчий альманах*. Випуск 7. 2012. С. 61-65. URL: file:///C:/Users/user/Downloads/Ukrainm_2012_7_18.pdf
42. Піддубна Р. «Тіні забутих предків» Коцюбинського: міфопоетика та ліро-епос. *Слово і час*. 1992. № 11. С. 68–72.
43. Погребенник В. Фольклоризм української поезії (остання третина XIX — перші десятиліття XX століття) : монографія. Київ : Юніверс, 2002. 158 с. URL: <https://enpuir.udu.edu.ua/entities/publication/343f2ed5-97fc-47f4-b808-75ef6728ae6e>
44. Поліщук Я. І ката, і героя він любив... Михайло Коцюбинський: літературний портрет. Київ: Академія, 2010. 300 с.
45. Регрут П. Новаторські ідеї Михайла Коцюбинського на шляху від класичного реалізму до імпресіонізму на початковому етапі творчості. *Синопсис: текст, контекст, медіа*, 2017. Вип. 1 (17), С. 27–37. URL: <https://synopsis.kubg.edu.ua/index.php/synopsis/article/view/241/227> (дата звернення: 13.11.2025).
46. Регрут П. Рецептивні моделі творчості Михайла Коцюбинського. Одеса, 2017. 192 с. URL https://shron1.chtyvo.org.ua/Rehrut_Pavlo/Retseptivni_modeli_tvorchosti_Mykhaila_Kotsiubynskoho.pdf
47. Саяпіна Т. Взаємодія емоції страху і архетипів колективного підсвідомого в повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». *Вісник Запорізького державного університету*. 1998. № 1. С. 138–139.
48. Сміт Е. Культурні основи націй: Ієрархія, заповіт і республіка. Київ: Темпора, 2010. 311 с.
49. Спогади про Михайла Коцюбинського. Київ: Дніпро, 1989. С. 175-188.

50. Старовойт Л., Гурдуз А. Пантеїстична філософія художнього світу М. Коцюбинського і К. Гамсуна (на матеріалі творів „Тіні забутих предків” і „Пан”). *Література. Фольклор. Проблеми поетики*: зб. наук. пр. / редкол.: М. Х. Гуменний (відп. ред.) та ін. Київ; Одеса: Твім інтер. 2002. Вип. 10. С. 124–133.
51. Усатий А. Проблема читача у сучасному освітньому просторі. *Дніпро* : Міжнародний гуманітарний дослідницький центр, 2021. С. 62 – 70.
52. Форманова, С.В., Хаценко, Л.І. Етнічні й релігійні особливості українців у повісті М. Коцюбинського «Тіні забутих предків». *Записки з українського мовознавства*, (25), 2018. С. 88–96. URL: <http://zum.onu.edu.ua/article/view/141322/143838>
53. Чопик Р. Переступний вік: українське письменство на зламі XIX–XX ст.: Іван Фанко, Леся Українка, Ольга Кобилянська, Михайло Коцюбинський, Лесь Мартович. Т. 7: Літературознавчі студії. Львів-Івано-Франківськ: Лілея, 1998. 191 с.
54. Шухевич В. Гуцульщина (у п'ятьох частинах, 1899–1908 pp.). 2018. URL: <https://spadok.org.ua/biblioteka/volodymyr-shukhevych-gutsulshchyna-1899>